

ROCZNIK TOMISTYCZNY
12 (2023) 2

700 ROCZNICA KANONIZACJI
ŚW. TOMASZA Z AKWINU

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHES JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

12 (2023) 2

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Dawid Lipski, Natalia Herold (internet), Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Michał Zembrzusi, Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Arkady Rzegocki, Jerzy Nitychoruk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Pavol Dancák, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam

RECENZENCI / REVIEWERS

Janusz Węgrzecki, Antoni B. Stępień, Piotr Roszak, Marek Prokop, Mikołaj Krasnodębski, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Piotr Jaroszyński, Ignacy Dec, Paul J. Cornish, Imelda Chłodna-Błach, Marcin Bukała, Henryk Anzulewicz

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Ewa A. Pichola, Joanna Pyłat, Magdalena Płotka (j. angielski), Christel Martin, Iwona Bartnicka (j. francuski), Adam M. Filipowicz, Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Małgorzata Biegańska-Bartosiak

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2023

ISSN 2300-1976

Unikalny numer identyfikacyjny – 493506

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów POLSKA

www.roczniktomistyczny.pl

e-mail: redakcja@roczniktomistyczny.pl

Partner Fundacja PZU

FUNDACJA

Druk i oprawa: Sowa Sp. z o.o., ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno
www.sowadruk.pl

Spis treści

Od Redakcji (Artur Andrzejuk)..... 9

Recenzowanie w nauce

Z Antonim B. Stępnem rozmawia Artur Andrzejuk..... 11

Rozprawy i artykuły

Artur Andrzejuk

Dowodzenie istnienia Boga w metafizyce Tomasza z Akwinu. Problem „drogi z przyczynowości sprawczej” (*ex causa efficientis*)..... 19

Tomasz Pawlikowski

Czy św. Tomasz z Akwinu korzystał z *De veritate* Roberta Grosseteste’a? Punkty styczne w nauczaniu o prawdzie obu myślicieli 33

Michał Zembrzuski

Metafizyka substancji duchowych w *Quaestiones de spiritualibus creaturis*..... 55

Henryk Majkrzak

Cuda Jezusa Chrystusa w objaśnieniu św. Tomasza z Akwinu..... 75

Artur Andrzejuk

Antropologia filozoficzna w teologii św. Tomasza z Akwinu..... 87

Magdalena Płotka

Tomasz z Akwinu o gniewie i jego moralnym uzasadnieniu w *S. th.* I-II, q. 46-48 i II-II, q. 158 103

Izabella Andrzejuk

Problematyka kontemplacji w tekstach Tomasza z Akwinu. Wybrane zagadnienia..... 115

Małgorzata Łuszczczyńska

Ius et lex, czyli rozważania świętego Tomasza z Akwinu nad prawem..... 129

Bartosz Zalewski

Podmiot legitymowany do tworzenia prawa według św. Tomasza z Akwinu. Próba egzegezy *Summy teologii* I-II, q. 90, a. 3 149

Adam Machowski

Aktualność filozofii politycznej Akwinaty. Ostrzeżenia epistemologiczne z XIII wieku 163

Bartosz Adamski

Gdyby miłość była konieczna. Kilka uwag o konieczności miłości i wolności Boga w dziele stworzenia według św. Tomasza z Akwinu 181

Przemysław Artemiuk

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?..... 191

Jacek Banaś

Św. Tomasz z Akwinu o znaczeniu prawdy i mądrości oraz roli nauczyciela w zdobywaniu wiedzy, czyli co ważnego może wnieść filozof średniowieczny do współczesnej edukacji..... 215

Bożena Listkowska	
Miłość niemożliwa? Analiza ujęć relacji człowiek-zwierzę w filozofii św. Tomasza z Akwinu i tomizmie konsekwentnym Mieczysława Gogacza	227
Martyna Kozakiewicz	
Czy Joseph Ratzinger zajmował się teologią Akwinaty?	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham’s Arguments	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary	271

Edycje i tłumaczenia

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore i jego metafizyka. Wstęp do tłumaczenia	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / Metafizyka ogólna albo ontologia	291

Sprawozdania i recenzje

Dominika Rejewska	
Sprawozdanie. Sympozjum tomistyczne w 700-lecie kanonizacji św. Tomasza z Akwinu	331
Michał Zembrzusi	
Tomizm na XII Polskim Zjeździe Filozoficznym w Łodzi	343
Katarzyna Werkowicz	
Tożsamość lidera i jego etyczna formacja. Recenzja: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i>, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Wśród ksiązek o Tomaszu z Akwinu. Recenzja: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i>, tłum. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginał: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i>, London and New York 2003).	367
Ewa A. Pichola	
Realizacja zadań edukacyjnych i wychowawczych przez nauczyciela filozofii w szkole średniej. Recenzja książki Agnieszki Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i>, Warszawa 2021, s. 254	387
Nota o Autorach	395

Table of Contents

Editorial (Artur Andrzejuk)	9
Peer review in science	
Artur Andrzejuk's Interview with Antoni B. Stępień	11

Dissertations and articles

Artur Andrzejuk Proof for the Existence of God in Metaphysics of Thomas Aquinas. Problem of "the efficient cause" (<i>ex causa efficientis</i>).....	19
Tomasz Pawlikowski Does St. Thomas Aquinas Used Robert Grosseteste's <i>De veritate</i> ? Common Elements in Their Teaching About the Truth.....	33
Michał Zembrzuski The Metaphysics of the Spiritual Substances in <i>Quaestiones de spiritualibus creaturis</i>	55
Henryk Majkrzak Miracoli di Gesu Cristo secondo san Tommaso d'Aquino	75
Artur Andrzejuk Philosophical Anthropology in Theology of St. Thomas Aquinas.....	87
Magdalena Płotka Thomas Aquinas on Anger and its Moral Justification (<i>S. th</i> I-II, q. 46-48 and II-II, q. 158)	103
Izabella Andrzejuk Problem of Contemplation in the Texts of Thomas Aquinas. Chosen Aspects	115
Małgorzata Łuszczczyńska <i>Ius et lex</i> , or the Thoughts of Saint Thomas Aquinas on Law.....	129
Bartosz Zalewski A Legislator According to St. Thomas Aquinas. An Attempt at Exegesis of <i>Summa theologiae</i> I-II, q. 90, a.3	149
Adam Machowski The actuality of Aquinas' Political Philosophy. Epistemological Warnings from the Thirteenth Century	163
Bartosz Adamski If Love was Necessary. A Few Words on the Necessity of Love and the Freedom of God in the Act of Creation in St. Thomas Aquinas	181
Przemysław Artemiuk Why a fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?.....	191
Jacek Banas St. Thomas Aquinas on the Importance of Truth and Wisdom and the Role of a Teacher in Acquiring Knowledge, or what the Medieval Philosopher Can Bring to Modern Education.....	215

Bożena Listkowska	
Impossible love? Analysis of the Human-Animal Relationship in the Philosophy of St. Thomas Aquinas and Consequential Thomism of Mieczysław Gogacz	227
Martyna Kozakiewicz	
Was Joseph Ratzinger Involved in the Study of Aquinas' Theology?.....	247
Dawid Lipski	
Why Human Being is a Composite of a Plurality of Forms? – John Pecham's Arguments.....	261
Valentine Aghoghophia Ovie	
Aquinas on the Fullness of the Grace of Mary.....	271

Editions and Translations

Bartłomiej Uzar, Konstanty Milancej, Jan Siwierski	
Matteo Liberatore and his metaphysics. Introduction to translation	285
Matteo Liberatore	
Metaphysica generalis seu ontologia / General Metaphysics or Ontology.....	291

Reports and Reviews

Dominika Rejewska	
Report. Thomistic Symposium on the 700th Anniversary of the Canonization of St. Thomas Aquinas	331
Michał Zembrzuski	
Thomism at the 12th Polish Philosophical Congress in Łódź	343
Katarzyna Werkowicz	
Leader's Identity and Ethical Formation. Review: Piotr Paweł Orłowski, <i>Tożsamość lidera i jego etyczna formacja z perspektywy traktatu św. Tomasza z Akwinu o rządach Bożych (S.Th., I, 103-119)</i> , Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2022	347
Artur Andrzejuk	
Among the Books On Thomas Aquinas. Review: Eleonore Stump, <i>Akwinata</i> , transl. Piotr Lichacz, Poznań-Warszawa 2022 (oryginal: Eleonore Stump, <i>Aquinas</i> , London and New York 2003).....	367
Ewa A. Pichola	
Implementation of Educational and Pedagogical Tasks by a Philosophy Teacher in High School. The Review of the Book by Agnieszka Gondek <i>Filozofia wychowania. Filozofia jako podstawa wykształcenia ogólnego w szkole średniej</i> , Warszawa 2021, s. 254	387
Note about authors.....	395

Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu?

Słowa kluczowe: św. Tomasz z Akwinu, teologia fundamentalna, apologia, apologetyka, Leszek Kołakowski, Joseph Ratzinger/Benedykt XVI, Robert Barron, Jacek Salij

Wstęp

Współczesna teologia fundamentalna sporadycznie sięga do myśli Akwinaty¹. Cytaty z dzieł św. Tomasza pojawiają się w wykładzie z historii fundamentalistyki, a także przy omawianiu kwestii otwartości człowieka na Boga (*homo capax Dei*), definicji wiary i zagadnienia wiarygodności czy cudu jako znaku objawienia². Zdecydowanie częściej współcześni apologetycy i apologetycy

Ks. dr hab. Przemysław Artemiuk, kierownik Katedry Teologii Fundamentalnej i Prakseologii Apologetycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

¹ Chlubnym wyjątkiem są tu prace Piotra Roszaka i badania nad myślą Akwinaty, które systematycznie prowadzi od lat; zob. P. Roszak, *Wiarygodność i tożsamość. „Teologia wiary” św. Tomasza z Akwinu i współczesność*, Kraków 2013; tenże, *Soteriologia zasług i przyjaźni. Św. Tomasz z Akwinu wobec Cur Deus homo św. Anzelmia*, „Teologia w Polsce” 8 (2014) 1, s. 19-36; tenże, *Odkupiciel i przyjaciel. U podstaw chrystologii soteriologicznej św. Tomasza z Akwinu w świetle „Super Psalmos”*, Poznań–Warszawa 2020; a także K. Vost, *12 lekcji św. Tomasza z Akwinu. Duchowość na burzliwe czasy*, tłum. E. Kopocz, Poznań 2022; A. Andrzejuk, *Tomasz z Akwinu jako teolog*, t. I: *Teologia trynitarna i chrystologia*, Warszawa 2022.

² Zob. H. Seweryniak, *Teologia fundamentalna*, t. I, Warszawa 2010, s. 22. 148. 107-108. 160-161.

przywołują teologię *Doctoris Communis*. Pierwsi, jak chociażby bp Robert Barron, regularnie stosują argumentację Tomaszową w sporach z relatywizmem czy nowym ateizmem⁴, drudzy – dokonując porównania i systematyzacji różnych sposobów obrony, czyli tworząc apologetykę – odwołują się do myśli Akwinaty, sytuując go w gronie obrońców racjonalności wiary⁵. Niezależnie jednak od apologetycznych zainteresowań teologia Akwinaty nie stanowi dzisiaj dla teologii fundamentalnej punktu odniesienia. Dlatego pytanie

postawione w tytule: Dlaczego teolog fundamentalny powinien czytać św. Tomasza z Akwinu? jest jak najbardziej aktualne i potrzebne. Szukając na nie odpowiedzi, odwołam się do trzech teologów: papieża Benedykta XVI, bp. Roberta Barrona oraz o. Jacka Salija⁶. Zacznę jednak od filozofa, Leszka Kołakowskiego, który w swojej niekonfesyjnej czy ponadkonfesyjnej i krytycznej apologii chrześcijaństwa, wypowiada kilka ważnych uwag na temat św. Tomasza. Jest w nich także zawarta odpowiedź na tytułowe pytanie.

Argumentacja Leszka Kołakowskiego

W najnowszej monografii dedykowanej myśli filozoficznej Kołakowskiego (zm. 2009) Adam Olczyk zauważa, że św. Tomasz i szerzej tomizm stanowił istotny obszar badań dla warszawskiego myśliciela⁷. W pierwszych latach działalności naukowej Kołakowski „przyjął na swoje barki ciężar pokazania obłud-

nego oblicza agitacji watykańskiej [...], czy inaczej: podjął się zadania ostatecznego rozprawienia z «recydywą obłędu»⁸. Jego program najlepiej streszczają słowa: „Powinniśmy uczyć się tomistycznej doktryny, omawiać ją, studiować i atakować. Naszym hasłem powinno się stać – z powrotem do Świętego

³ Rozróżnienia terminologiczne i wyjaśnienia istoty apologii oraz apologetyki zob. P. Artemiuk, *Nowa apologia. Perspektywa historyczno-metodologiczna*, w: *Nowa apologia. Czego, wobec kogo i jak bronimy?*, red. P. Artemiuk, Płock 2020, s. 244-282; tenże, *Obrona chrześcijaństwa dzisiaj: kierunki i metody współczesnej apologetyki*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 34 (2021) 2, s. 7-24.

⁴ Zob. P. Artemiuk, *Apologia w esejach biskupa Roberta Barrona*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29 (2021), s. 109-135.

⁵ Zob. E. Feser, *Pięć dowodów na istnienie Boga*, tłum. M. Wiertelwska, Poznań 2022, s. 121-149; P. Kreeft, R.K. Tacelli, *Podstawy apologetyki chrześcijańskiej. Setki pytań, setki odpowiedzi*, przek. R. Zajączkowski, Warszawa 2020, s. 55-98.

⁶ Prace prezentujące św. Tomasza z Akwinu jako teologa oraz jego dzieło zob. *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*, red. M. Paluch, Warszawa-Kęty 2004; J.-P. Torrell, *Święty Tomasz z Akwinu. Mistrz duchowy*, tłum. A. Kuryś, Poznań-Warszawa 2003; tenże, *Wprowadzenie w św. Tomasza z Akwinu. Osoba i dzieło*, tłum. A. Kuryś, Poznań-Warszawa 2021; D. Turner, *Tomasz z Akwinu. Portret*, tłum. M. Romanek, Warszawa 2017.

⁷ Nowsze ujęcie myśli L. Kołakowskiego zob. J. Tokarski, *Obecność zła. O filozofii Leszka Kołakowskiego*, Kraków 2016; H. Czyżewski, *Kołakowski i poszukiwanie sensu*, Kraków 2022.

⁸ A. Olczyk, *Filozofia Leszka Kołakowskiego. Marksizm, chrześcijaństwo i prawa człowieka*, Kraków 2023, s. 108-109.

Tomasza⁹. Z biegiem lat, przesuując się na pozycje wyraźnie rewizjonistyczne, Kołakowski opowiada się za „filozofią błazna”¹⁰. Z czasem, odkrywając „obecność mitu”, wędruje już w inne, niemarksistowskie obszary¹¹. Ukazuje Jezusa jako proroka i reformatora, broni jego obecności w kulturze, a także sięga do wielu wątków teologicznych, by ukazać je w horyzoncie mitu¹², będącego – zdaniem Krzysztofa Michalskiego – nie tyle wiedzą, ile nadzieją, „w której zawiera się doświadczenie ułomności i niedostatku oraz ufność w ich uleczalność”¹³. W tym kontekście powraca inne, zdecydowanie nieideologiczne już spojrzenie na św. Tomasza.

Uwagi na temat Akwinaty, pojawiające się w serii: „O co nas pytają wielcy filozofowie”, Kołakowski rozpoczyna od stwierdzenia, że „żaden z wielkich filozofów nie miał w naszych czasach tylu wyznawców konsekwentnych i obrońców, co św. Tomasz z Akwinu”¹⁴. Następnie polski filozof zauważa, że zainteresowanie, popularność czy upodobanie myśli Tomaszowej ma przyczynę instytucjonalną: „tomizm bowiem ma w Kościele rzymskim reputację doktryny, która lepiej niż jakakolwiek służy potwierdzeniu i umacnianiu intelektualnego dziedzictwa kultury katolic-

kiej”¹⁵. Tkwi jednak w doktrynie Akwinaty pewien idiom, który ją niejako pretenduje. Chodzi o relację wiary i rozumu, porządku wiary i porządku wiedzy. O ile był on, a nawet jest, różnie rozumiany: „niektórzy oba te obszary tak rozdzielali, iż nie miały one ze sobą nic wspólnego”; „inni z kolei, stosownie do tradycji zakorzenionej w niektórych nurtach chrześcijaństwa, potępiali w czambuł filozofię i nauki świeckie jako grzeszne zabawy i byli pewni, że z tych zatrudnień same tylko szkody dla wiary powstają”; inni jeszcze, w dobie oświecenia, „domagali się, by z dogmatów wiary tylko to wolno było uznać, co się ostaje przed sądem świeckiego rozumu”¹⁶, o tyle św. Tomasz „żadnej z tych trzech dróg nie podejmuje”. Co zatem proponuje? „Jemu – wyjaśnia Kołakowski – też chodzi o to samo co wszystkim myślicielom chrześcijańskim: skoro człowiek uczestniczy w dwóch porządkach, doczesnym i wiecznym, skoro jest bytem cielesnym, ale główną jego troską ma być dusza, skoro żyje w świecie zmysłowym, ale właściwą jego ojczyzną jest niebo, skoro używa swego naturalnego rozumu, ale w sprawach najważniejszych źródłem jego oświecenia jest wiara, skoro należy do różnych zbiorowości ziemskich i uczestniczy w świeckiej hi-

⁹ W. Chudoba, *Leszek Kołakowski. Kronika życia i dzieła*, Warszawa 2015, s. 88.

¹⁰ Zob. P. Artemiuk, *W obronie spraw najważniejszych. Szkice o apologii*, Poznań 2019, s. 15-66.

¹¹ Na temat apologii/apologetyki uprawianej przez L. Kołakowskiego zob. M. Pencuła, *Ateistyczna apologetyka religii we współczesnej filozofii polskiej*, Warszawa 2020, s. 163-195.

¹² P. Artemiuk, *W obronie spraw najważniejszych*, s. 15-24.

¹³ K. Michalski, *Kruczość tego wszystkiego. Na osiemdziesięciolecie Leszka Kołakowskiego*, w: tenże, *Eseje o Bogu i śmierci*, Warszawa 2014, s. 135.

¹⁴ L. Kołakowski, *O co nas pytają wielcy filozofowie. Trzy serie*, Kraków 2008, s. 85.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, s. 86.

storii, ale należy także do Kościoła, ciała mistycznego Jezusa Chrystusa, i ma swój udział w historii świętej – jaką mają się do siebie te dwa porządki naszego istnienia?¹⁷. I odpowiada: „całe dzieło Tomasza jest rehabilitacją porządku naturalnego, doczesnego, chociaż zawsze jest on podporządkowany wiecznemu, celom boskim”¹⁸. To, że „jesteśmy bytami cielesnymi, nie jest to sprawa uboczna, przypadkowa czy wstydliva, ale coś, co istnienie nasze współokreśla”¹⁹. Kołakowski wydobywa z myśli Akwinaty przede wszystkim relację doczesności do wieczności oraz wiary i rozumu. Stwierdza: „Świat stworzony jest dobry, Bóg go wszakże do bytu powołał, ale nie uczynił go sobie równym; Bóg używa świata stworzonego jako narzędzia do mnożenia dobra”²⁰ oraz „dobro ma przyrodzoną skłonność, by się rozprzestrzeniać i więcej dobra tworzyć”²¹.

Natomiast jeśli chodzi o objawienie, to zauważa, że u Tomasza zostaje opisana kluczowa relacja między objawieniem, które ma swoje źródło w Bogu, a wiedzą czerpaną ze światła naturalnego: „Wiedza naturalna – referuje Kołakowski Akwinatę – jest godna uprawiania i pochwały, ale podporządkowana jest objawionej w dwojakim sensie. Nie są one – wiara i rozum – oddzielone całkiem co do przedmiotu swojego, ale mają pewien zakres wspólny; innymi słowy, pewne prawdy, które znamy

z wiary, mogą być także uzasadnione niezależnie od wiary narzędziami naturalnego rozumu”²². Podporządkowanie nauk świeckich polega, „po pierwsze, na kontroli negatywnej: gdy rozum, wedle własnych reguł pracujący, dochodzi do wniosków, które objawieniu się sprzeciwiają, to świadczy o tym, że nastąpiło omyłka, że rozum swoich reguł nie trzymał się jak należy; jeśli funkcjonuje jak trzeba, nie oglądając się na objawienie, to z objawieniem w konflikt nie wejdzie. Po wtóre, w hierarchii celów świecki rozum ma zawsze pamiętać o tym, że wiedza naturalna nie jest wartością samocelową, ale służebną; potrzebna jest, bo służy Bogu i naszym przeznaczeniom wiecznym”²³. Tutaj tkwi także istota badania teologicznego. „Rehabilitacja porządku naturalnego w tym również jest widoczna, że teologia naturalna, a więc rozważanie prawd wiary narzędziami zwykłego, świeckiego rozumu, zaczyna od natury właśnie, od naszego zmysłowego kontaktu ze światem”²⁴.

Według Kołakowskiego filozofia Akwinaty była i jest niezwykle aktualna, ponieważ odpowiadała na te ruchy umysłowe, które głosiły i głoszą, że nie warto się troszczyć o uzgodnienie wiary i nauki, i w ogólności na różne rozszczęnia życia świeckiego, rozumu ludzkiego, moralności, spraw doczesnych, społeczeństwa cywilnego i władzy cywilnej:

¹⁷ Tamże, s. 86-87.

¹⁸ Tamże, s. 87.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 88.

²¹ Tamże.

²² Tamże, s. 88-89.

²³ Tamże, s. 89.

²⁴ Tamże, s. 90.

roszczenia do niezależności od wiary, Kościoła, od Boga²⁵. Myśl Tomasza zawiera niezwykle drogę, która wiedzie od stworzenia, umysłu, pragnienia ku odkrywaniu Boga. „Dla Tomasza jednak opatrność, wiedza i mądrość Boga są wszechobejmujące, kierownictwo

Boskie nic nie pozostawia na boku, tym samym żadne obszary życia świeckiego nie są w pełni niezależne, ale mają tylko niezależność względną; w sprawach jakości moralnych i prawdy poddane są normom boskim²⁶.

Argumentacja Benedykta XVI

Joseph Ratzinger (zm. 2022) w trakcie swoich studiów, a potem pracy naukowej nie zajmował się myślą Akwinaty w sposób systematyczny. Interesujący szczególnie ujawnia Peter Seewald w monumentalnej biografii *Benedykt XVI. Życie*²⁷. Notuje: „wydarzyło się to z pewnością na początku 1946 roku. Pewnego dnia Läßle wziął swego o dwanaście lat młodszego podopiecznego na bok i zaskoczył go szczególnym poleceniem, mianowicie przetłumaczeniem dzieła Tomasza z Akwinu *Questiones disputate De caritate*, które do tej pory istniało tylko w oryginalnej łacińskiej wersji. Akurat musiał to być Tomasz! Człowiek posługujący się «krystaliczną logiką». Ale także myśleniem, które Josephowi wydawało się «zbyt zamknięte w sobie», «zbyt nieosobowe», a w końcu w pewnym sensie nieżyłowe, statyczne, «zbyt wykończone», pozbawione dynamizmu²⁸. Jak wyglądała ta praca? „Na długim stole leżał łaciński oryginał, obok niego odnosząca się do niego lite-

ratura, której stos ciągle rósł. Ratzinger najpierw zaczął się czytywać w łacinę Akwinaty, żeby mógł w ogóle zrozumieć świat pojęć Tomasza. Potem zaczął słowo za słowem przekładać na niemiecki. Joseph tłumaczył, jego nauczyciel poprawiał. Była to odważna pionierska praca na najwyższym już poziomie – wspomina Läßle. Obok samego przekładu problem stanowiło znalezienie niezliczonych cytatów w oryginalnych miejscach Pisma Świętego, a także przytaczanych tekstów filozofów i teologów: Platona, Arystotelesa, Augustyna – odszukanie, sprawdzenie i przy tym lokalizacja każdego przywoływanego przez Tomasza fragmentu. Syzyfowa praca²⁹. Dzięki niej Ratzinger nie tylko nauczył się analizować i interpretować źródła, ale został przez Tomasza pociągnięty, by zgłębiać zagadnienie miłości i prawdy. Te dwa wątki stały się „tematami przenikającymi całe dzieło Ratzingera³⁰. Seewald stwierdza: „dziwny przypadek: miłość

²⁵ Tamże, s. 91-92.

²⁶ Tamże, s. 92.

²⁷ P. Seewald, *Benedykt XVI. Życie*, tłum. W. Szymona. Kraków 2021.

²⁸ Tamże, s. 173.

²⁹ Tamże, s. 174.

³⁰ Tamże.

była nie tylko jego pierwszym tematem jako początkującego teologa, ale także tematem jego pierwszej encykliki papieskiej. Jego *opus* numer jeden w akademii zatytułowane *Eröffnung über der Liebe* (*Otwarcie na miłość*) ukazała się w nakładzie dwóch egzemplarzy (najpierw jako rękopis, a potem maszynopis), jego zaś *opus* numer jeden jako papieża *Deus caritas est* (*Bóg jest miłością*) w nakładzie ponad trzech milionów³¹.

Niestety, Ratzinger w swoich badaniach nie koncentruje się na myśli Akwinaty. Najpierw przychodzi fascynacja św. Augustynem, która owocuje systematycznymi studiami nad myślą biskupa Hippony i dysertacją poświęconą jego nauce o Kościele. Ta zaś praca otwiera drogę do naukowej kariery Ratzingera oraz daje mu niezbędne narzędzia teologiczne. Po obronie dysertacji rozpoczyna wykłady z teologii fundamentalnej i niemal natychmiast podejmuje pracę nad dziełem św. Bonawentury³². Tym razem koncentruje się na zagadnieniu objawienia. Z dzisiejszej perspektywy widać wyraźnie, jak prorocze były rady promotora i opiekuna naukowego Ratzingera, Gottlieba Söhngena, który zwrócił uwagę młodego studenta najpierw na eklezjologię biskupa Hippony, a następnie wskazał na myśl Bonawentury. Dwaj wielcy mistrzowie, o czym niebawem miał się przekonać Ratzinger, okazali się nieocenionymi przewodnikami w do-

bie obrad soborowych. Odwołując się do ich dzieł, niemiecki teolog w latach sześćdziesiątych przygotowuje projekty dokumentów, które są omawiane na II Soborze Watykańskim. Korzystając z eklezjologii św. Augustyna, Ratzinger pracuje nad soborową konstytucją o Kościele. Natomiast święty Bonawentura, pomaga niemieckiemu teologowi wyrazić istotę objawienia. U franciszkanina po raz pierwszy pojawia się słynne fraza *Dei Verbum* – Słowo Boga, którą potem została nazwana *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym*.

Do św. Tomasza z Akwinu Ratzinger wraca dopiero jako papież. W cyklu rozważań o mistrzach franciszkańskich i dominikańskich osobie Akwinaty Benedykt XVI poświęca aż trzy katechezy, wyjaśniając, dlaczego warto do niego sięgać. Zaczyna od odwołania się do myśli Jana Pawła II, który w encyklice *Fides et ratio* przypomniał, że „Kościół słusznie przedstawiał zawsze św. Tomasza jako mistrza sztuki myślenia i wzór właściwego uprawiania teologii” (n. 43)³³. I stwierdza: „nie dziwi zatem, że w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* św. Tomasz jest po św. Augustynie najczęściej cytowanym pisarzem kościelnym: aż 61 razy! Nazwano go również *Doctor Angelicus*, prawdopodobnie ze względu na jego cnoty, w szczególności ze względu na wzniosłość myśli i czystość życia”³⁴.

³¹ Tamże, s. 175.

³² Często zestawia myśl św. Bonawentury z myślą św. Tomasza w Akwinu, zob. J. Ratzinger, *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, tłum. J. Merecki, *Opera Omnia*, t. II, Lublin 2014. Nawiązań do Akwinaty pojawia się aż 57, niektóre kilku stronicowe; zob. tamże, s. 832.

³³ <https://adonai.pl/jp2/pliki/fer.pdf>; dostęp 11.03.2023.

³⁴ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_02062010.html, dostęp 16.02.2023.

Pierwsza z katechez Benedykta XVI ma wymiar biograficzno-historyczny. Papież zwraca uwagę na najważniejsze momenty życia Akwinaty. Zaczyna od Neapolu, gdzie wykładano „myśl greckiego filozofa Arystotelesa, z którą młody Tomasz zaczął się zapoznawać i od razu uchwycił jej wielką wartość”³⁵. Następnie „w 1245 r., gdy był już pełnoletni, mógł wrócić na drogę, która była odpowiedzią na Boże powołanie. Został wysłany do Paryża, gdzie studiował teologię pod kierunkiem innego świętego, Alberta Wielkiego [...]. Między Albertem a Tomaszem nawiązała się prawdziwa i głęboka przyjaźń, a nauczycieli się wzajemnie szanować i troszczyć o siebie do tego stopnia, że Albert chciał, by jego uczeń udał się z nim również do Kolonii, gdzie posłali go przełożeni zakonu, by założył studium teologiczne. Wtedy właśnie Tomasz zapoznał się ze wszystkimi dziełami Ary-

stotelesa i jego arabskich komentatorów, które przedstawiał i wyjaśniał Albert”³⁶.

Co zrodziło tak intensywne studia nad greckim filozofem? Czym zaowocowały? Przede wszystkim odkryciem niesprzeczności lub pogodzeniem wiary i rozumu³⁷. Benedykt XVI opisuje to tak: „Jako uczeń Alberta Wielkiego Tomasz z Akwinu dokonał rzeczy o zasadniczym znaczeniu dla historii filozofii i teologii, powiedziałbym – dla historii kultury: przestudiował dogłębnie Arystotelesa i jego komentatorów oraz postarał się o nowe przekłady łacińskie oryginalnych tekstów greckich. Dzięki temu nie opierał się już jedynie na komentatorach arabskich, lecz mógł sam czytać teksty oryginalne. Skomentował większość dzieł Arystotelesa, oddzielając w nich to, co było wartościowe, od tego, co budziło wątpliwości lub należało w całości odrzucić, wykazując zbieżności z faktami chrześcijańskiego

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ „W tamtym okresie głęboki wpływ na kulturę świata łacińskiego wywarły dzieła Arystotelesa, które przez długi czas pozostawały niezbrane. Były to pisma dotyczące natury poznania, nauk przyrodniczych, metafizyki, duszy i etyki, obfitujące w wiadomości i hipotezy, które wydawały się słuszne i przekonujące. Dawały kompletną wizję świata, która została wypracowana przez sam rozum, bez Chrystusa i przed Chrystusem, i która wydawała się narzucać rozumowi jako «właściwa» interpretacja; dlatego też zetknięcie się z tą filozofią i poznanie jej niezwykle fascynowało młodych ludzi. Wielu przyjęło entuzjastycznie, wręcz bezkrytycznie to ogromne dziedzictwo wiedzy starożytnej, która – jak się wydawało – mogła korzystnie odświeżyć kulturę, całkowicie otworzyć nowe horyzonty. Jednakże inni obawiali się, że pogańska myśl Arystotelesa stoi w sprzeczności z wiarą chrześcijańską, i nie chcieli jej studiować. Doszło do spotkania dwóch kultur: przedchrześcijańskiej kultury Arystotelesa, z jej radykalną racjonalnością, i klasycznej kultury chrześcijańskiej. Niektóre środowiska odrzucały Arystotelesa, m.in. ze względu na sposób, w jaki przedstawiali go komentatorzy arabscy – Awicenna i Awerroes. To oni właśnie przekazali światu łacińskiemu filozofię arystotelesowską. Dla przykładu, komentatorzy ci nauczali, że ludzie nie posiadają własnego intelektu, lecz istnieje jeden rozum uniwersalny, wspólna wszystkim duchowa substancja, która działa we wszystkich jako «jedyna», co stanowi odpersonalizowanie człowieka. Inną dyskusyjną tezę, rozpowszechnianą przez komentatorów arabskich, było twierdzenie, że świat jest wieczny jak Bóg. Nic dziwnego zatem, że w świecie uniwersyteckim, a także kościelnym rozgorzały niekończące się dyskusje. Filozofia Arystotelesa zdobywała popularność nawet wśród prostych ludzi”; tamże.

Objawienia oraz wykorzystując myśl arystotelesowską szeroko i trafnie we własnych pismach teologicznych³⁸. Co wniosły jego studia nad Arystotelesem? Co dały teologii?

Po pierwsze, Tomasz z Akwinu wykazał naturalną zgodność istniejącą między wiarą chrześcijańską i rozumem. Jego olbrzymim dokonaniem „było to, że w tym momencie zetknięcia się dwóch kultur – w chwili, kiedy wydawało się, że wiara powinna ustąpić miejsca rozumowi – pokazał on, że są one sobie potrzebne, bowiem to, co jawiło się jako rozumne, ale niezgodne z wiarą, w rzeczywistości nie jest rozumne, a to, co jawiło się jako wiara sprzeczna z prawdziwą racjonalnością, w rzeczywistości nie jest wiarą; i tak powstała nowa synteza, która ukształtowała kulturę następnych stuleci³⁹”.

Po drugie, ukazał celowość poszukiwań teologicznych. Papież stwierdza: „całe życie i nauczanie św. Tomasza z Akwinu można zilustrować pewnym wydarzeniem, przekazanym przez dawnych biografów. Kiedy święty, jak to było w jego zwyczaju, wczesnym rankiem trwał na modlitwie przed Ukrzyżowanym w kaplicy św. Mikołaja w Neapolu, Domenico da Caserta, zakrystian, usłyszał toczący się tam dialog. Tomasz pytał z niepokojem, czy to, co napisał o tajemnicach wiary chrześcijańskiej, było słuszne. Ukrzyżowany odpowiedział: «Dobrze o Mnie napisałeś, Tomaszu. Czego pragnąłbyś w nagrodę?». A od-

powieź Tomasza, którą i my, przyjaciele i uczniowie Jezusa, chcielibyśmy zawsze Mu dawać, brzmiała: «Nic prócz tylko Ciebie samego, Panie!»⁴⁰.

Po trzecie, wprowadził do teologii metodę, którą można określić mianem syntetycznej. „Podstawowym powodem, dla którego jest on [Tomasz z Akwinu] tak wysoko ceniony, stwierdza Benedykt XVI, jest nie tylko treść jego nauczania, ale także zastosowana przez niego metoda, zwłaszcza nowa synteza filozofii i teologii i rozróżnienie pomiędzy nimi⁴¹. Papież wyjaśnia to następująco: „Ojcowie Kościoła mieli do czynienia z różnymi filozofiami o charakterze platońskim, które przedstawiały kompletną wizję świata i życia, a zatem obejmowały również kwestię Boga i religii. W konfrontacji z tymi filozofiami wypracowali oni całościową wizję rzeczywistości, wychodząc od wiary i korzystając z elementów platonizmu, by odpowiedzieć na zasadnicze pytania ludzi. Wizję tę, opartą na objawieniu biblijnym i opracowaną przy pomocy platonizmu poprawionego w świetle wiary, nazwali oni «naszą filozofią». Słowo «filozofia» nie odnosiło się zatem do systemu czysto rozumowego, i jako takiego odrębnego od wiary, lecz do kompleksowej wizji rzeczywistości, wypracowanej w świetle wiary, przyswojonej jednakże i pomyślanej przez rozum; wizji, która oczywiście przekraczała zdolności samego rozumu, ale która również dla niego była zadowalająca⁴²”.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże.

W przypadku Akwinaty i jego ze-
tknięcia z myślą Stagiryty było inaczej.
„Spotkanie z przedchrześcijańską fi-
lozofią Arystotelesa (zmarłego ok. 322
p.n.e.) oznaczało otwarcie nowej per-
spektywy. Filozofia arystotelesowska
była oczywiście filozofią wypracowaną
bez znajomości Starego i Nowego Te-
stamentu, była wyjaśnieniem świata bez
Objawienia, odwołującym się wyłącznie
do rozumu. I ta jej konsekwentna racjo-
nalność była przekonująca. Stara forma
«naszej filozofii» ojców straciła zatem
rację bytu. Należało na nowo przemy-
śleć relację zachodzącą między filozofią
i teologią, wiarą i rozumem. Pojawiła
się bowiem «filozofia» kompletna i sa-
ma z siebie przekonująca, racjonalność
uprzednia wobec wiary, a następnie
obok niej była «teologia», czyli myśle-
nie z wiarą i w wierze. Pytanie, które się
narzucało, było następujące: czy świat
racjonalności, filozofii pomyślanej bez
Chrystusa i świat wiary są do pogo-
dzenia? Czy też się wykluczają? Wiele
elementów przemawiało za nieprzy-
stawalnością tych dwóch światów, ale
św. Tomasz był głęboko przekonany,
że są one do pogodzenia – a nawet, że
filozofia wypracowana bez znajomości
Chrystusa niejako czekała na światło
Jezusa, które ją mogło dopełnić. To była
właśnie ta wielka «przygoda», jaka spo-
tkała św. Tomasza i określiła jego drogę
jako myśliciela. Wykazanie odrębności

filozofii i teologii, a zarazem ich wza-
jemnych powiązań było historyczną
misją wielkiego mistrza. Jest zatem zro-
zumiałe, że w XIX w., kiedy stanow-
czo twierdzono, że nowoczesny rozum
i wiara są nie do pogodzenia, papież
Leon XIII wskazał na św. Tomasza jako
przewodnika w dialogu między nimi.
W swojej pracy teologicznej św. Tomasz
założył i opisał ich wzajemne relacje.
Wiara konsoliduje, integruje i oświeca
dziedzictwo prawdy, przyswojone przez
ludzki rozum. Ufność, jaką pokłada
św. Tomasz w tych dwóch narzędziach
poznania – wierze i rozumie – można
przypisać przekonaniu, że jedno i dru-
gie wywodzą się z tego jedyne-
go źródła wszelkiej prawdy, jakim jest Boski *Lo-
gos*, który przejawia się zarówno w dzie-
le stworzenia, jak i odkupienia»⁴³.

Po czwarte, dokonał istotnego roz-
różnienia odnoszącego się do kwestii
poznawalności. „Wraz z uznaniem
przystawalności rozumu i wiary trzeba
z drugiej strony przyznać, że posługują
się one różnymi metodami poznawczy-
mi. Rozum przyjmuje prawdę na mocy
jej wewnętrznej oczywistości, pośred-
niej bądź bezpośredniej; wiara nato-
miast przyjmuje prawdę ze względu na
autorytet Słowa Bożego, które się obja-
wia»⁴⁴.

Po piąte, wskazał na niesprzeczną-
ść i współpracę między wiarą i rozumem.
„To rozróżnienie zapewnia autonomię

⁴³ https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_16062010.html, dostęp 16.02.2023.

⁴⁴ Tamże; Benedykt XVI stwierdza: „pisze św. Tomasz na początku swojej *Summa Theologiae*: «Są dwa rodzaje wiedzy: pierwszy opiera się o zasady poznawane przyrodzonym światłem rozumu; np. arytmetyka, geometria itp. Drugi opiera się o zasady poznane światłem nadrzędnej wiedzy; tak to np. optyka opiera się o zasady podane przez geometrię, a muzyka o zasady zaczerpnięte z arytmetyki; i w ten to właśnie drugi sposób nauka święta jest wiedzą; wszak opiera się o zasady poznane światłem nadrzędnej wiedzy, jaką jest wiedza Boga i świętych» (I, q. 1, a. 2)»; tamże.

zarówno naukom opartym na poszukiwaniach rozumu, jak i naukom teologicznym. Nie wskazuje jednakże na niezgodności, lecz zakłada raczej wzajemną i korzystną współpracę. Wiara bowiem chroni rozum przed utratą zaufania do własnych możliwości, pobudza go do otwierania się na coraz szersze horyzonty, zachęca do szukania fundamentów, a kiedy rozum zgłębia nadprzyrodzoną sferę więzi Boga i człowieka, wzbogaca jego dzieło. Na przykład, według św. Tomasza, rozum ludzki może na pewno stwierdzić istnienie jednego Boga, ale tylko wiara, która przyjmuje Boże Objawienie, może zetknąć się z tajemnicą Miłości Boga Trójjedynego⁴⁵. Ale z drugiej, „to nie tylko wiara pomaga rozumowi. Również rozum, posługujący się swoimi środkami, może w czymś ważnym przysłużyć się wierze, oddając jej trojaką przysługę, którą św. Tomasz podsumował we wstępie do swojego komentarza do *De Trinitate* Boecjusza: «dowodzenie tych prawd, które stanowią wstęp do wiary, (...); ujawnianie dzięki pewnym podobieństwom tego, co właściwe wierze (...) za pomocą porównań prawd wiary; odpieranie zarzutów tych, którzy występują przeciwko wierze»⁴⁶.

Puentując wkład Tomasza do badań teologicznych, papież stwierdza: „ca-

ła historia teologii to w gruncie rzeczy dzieje tych wysiłków intelektu, który wykazuje inteligibilność wiary, możliwość wyrażania jej oraz jej wewnętrzną harmonię, jej sensowność i zdolność promowania dobra człowieka. Poprawność teologicznego rozumowania i jego rzeczywiste znaczenie poznawcze opierają się na wartości języka teologicznego, który według św. Tomasza, jest przede wszystkim językiem analogicznym. Dystans między Bogiem, Stworzycielem, i bytem Jego stworzeń jest nieskończony: niepodobieństwo jest zawsze większe od podobieństwa. Jednak pomimo tego, przy całej różnicy między Stwórcą i stworzeniem, istnieje analogia pomiędzy bytem stworzonym i bytem Stworzyciela, która pozwala nam mówić ludzkimi słowami o Bogu⁴⁷.

Patrząc na głębię myśli św. Tomasza z Akwinu, nie można zapominać, o czym przypomina papież, że rodzi się ona „z jego żywej wiary i żarliwej pobożności, wyrażanej w natchnionych modlitwach, takich jak ta, w której prosi Boga: «Panie, mój Boże, udziel mi rozumu, abym mógł Cię poznać, pilności, abym Cię szukał, mądrości, abym Cię znajdował, postępowania, abym Ci się podobał, wytrwałości, abym Cię wiernie oczekiwał, i ufności, abym w końcu mógł Cię objąć»⁴⁸.

Argumentacja bp. Roberta Barrona

Biskup Robert Barron (ur. 1959) to amerykański hierarcha, który od lat zajmuje

się działalnością apologetyczną. Zyskał światową popularność dzięki serii fil-

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

mów zatytułowanych *Katolicyzm*⁴⁹. Jego aktywność naukowa, publicystyczna i medialna nosi wyraźne znamiona apologetyczne⁵⁰. Amerykański biskup w swoich tekstach wskazuje na pilną potrzebę obrony chrześcijaństwa. „Jestem [...] przekonany – stwierdza – że zadaniem, przed jakim stoi przyszłe pokolenie katolickich intelektualistów, jest zaproponowanie przekonującej apologetyki dla podstawowej narracji wiary. Konieczne jest pokazanie kulturze żyjącej naukami ścisłymi, że jedynie transcendentna i rozumiejąca przyczyna jest w stanie wyjaśnić to, co przypadkowe i dające się zrozumieć z naszego skończonego świata. Kulturze materialistycznej musimy pokazać, idąc za słowami papieża Benedykta XVI, że *Logos* jest metafizycznie bardziej podstawowy niż byle materia. Kulturze sceptycznej musimy pokazać, że wiara w zmartwychwstanie Jezusa jest intelektualnie logiczna i historycznie do obronienia. Konieczne jest pokazanie znudzonej kulturze, że życie w Duchu jest wspaniałą przygodą, korespondującą z najgłębszym pragnieniem ludzkiego serca. Sądzę, że

nowe pokolenie katolickich komentatorów powinno powrócić do stylu pierwszych kaznodziejów i nauczycieli wiary, tych, którzy starali się urzec znudzoną i materialistyczną kulturę własnych czasów niewiarygodnie dobrą nowiną o Bogu, który wskrzesił swojego Syna z martwych. Żegnając to pokolenie katolickich intelektualistów, mamy świadomość, że przed kolejnymi pozostaje ważne zadanie”⁵¹.

Określając istotę współczesnej apologetyki/apologetyki⁵², Barron jest równocześnie odważnym i kompetentnym apologetą⁵³. Świadectwem podejmowanych przez amerykańskiego hierarchę działań pozostają jego eseje teologiczne, w których jawi się jako wyjątkowy erudyta, doskonale wyczuwający kontekst chrześcijaństwa. Zdaniem Petera Kreefta Barron „jest po prostu wspaniałym, najczęściej czytany katolickim eseistą”⁵⁴. Amerykański hierarcha, wyraźnie nawiązując do Gilberta K. Chestertona, pragnie uchwycić to, co w chrześcijaństwie jest żywym paradoksem⁵⁵. W ty celu łączy „tematy i motywy, które wielu uznałoby za wzajem-

⁴⁹ Kanał bp. Roberta Barrona w serwisie You Tube: <https://www.youtube.com/user/wordonfirevideo/featured>.

⁵⁰ Zob. R. Barron, *The Priority of Christ. Toward a postliberal catholicism*, Michigan 2007; tenże, *Eucharystia*, tłum. K. Rosół, Cieszyn 2018; tenże, *Przedziwna droga. Krocząc ścieżką chrześcijaństwa*, tłum. A. Lis, Cieszyn 2018.

⁵¹ Tenże, *Ziarna Słowa. Odnajdywanie Boga w kulturze*, tłum. E. Kopocz, Poznań 2019, s. 241-242.

⁵² Całościowe spojrzenie na współczesną apologię zob. P. Artemiuk, *Renesans apologetyki*, Płock 2016; tenże, *W obronie spraw najważniejszych. Szkice o apologetyce*, Poznań 2019; *Bronić czy dialogować? O pewnym dylemacie chrześcijaństwa dzisiaj*, red. H. Seweryniak, P. Artemiuk, Płock 2016; *Norwa apologeta. Czego, wobec kogo i jak bronimy?*, red. P. Artemiuk, Płock 2020; H. Seweryniak, *Apologia i dziennikarstwo*, Warszawa 2018; *Powracanie apologetyce*, red. M. Skierkowski, Płock 2013.

⁵³ Zob. R. Barron, *Jak rozmawiać o wierze. Biskup w siedzibach Facebooka i Google'a*, tłum. M. Wiertlewska, Poznań 2021.

⁵⁴ P. Kreeft, *Przedmowa*, w: R. Barron, *Żywe paradoksy. Zasada katolickiego i/i*, tłum. M. Figura-Rogalińska, Poznań 2019, s. 6.

⁵⁵ R. Barron, *Wstęp*, w: tenże, *Żywe paradoksy*, s. 12.

nie wykluczające się lub, w najlepszym razie, ich zestawienie jednego z drugim za dziwaczne⁵⁶. Chce w gruncie rzeczy pokazać, „że zejście się przeciwieństw, rozpatrywane wedle głębszej logiki wcielenia, w istocie sprawia, że światło świeci w każdą stronę”⁵⁷.

Barron, obok przywołanego już Chestertona, regularnie powraca do kilku wybranych apologetów. Bliscy są mu zarówno klasycy myśli teologicznej (św. Ireneusz, św. Tomasz z Akwinu, św. John Henry Newman), jak i dwudziestowieczni filozofowie (Dietrich von Hildebrand czy René Girard).

Amerykański hierarcha uważa, że w dobie hałaśliwych debat religijnych szczególnie potrzeba racjonalnej dysputy, której najlepszym przykładem pozostaje św. Tomasz z Akwinu⁵⁸. „W czasach, gdy rozszalałe namiętności religijne skutkują okropnymi aktami przemocy, Tomasz przywołuje nas do wnikliwego myślenia o Bogu. W czasach, gdy zwolennicy różnych religii często patrzą na siebie podejrzliwie Tomasz, który prowadził dialogi z pogańskimi filozofami, żydowskimi rabinami, mędrkami muzułmańskimi i chrześcijańskimi heretykami, przywołuje nas na powrót do postawy szeroko rozumianego szacunku”⁵⁹. Zdaniem Barrona myśl Akwinaty jest dzisiaj szczególnie skuteczna. W latach posoborowych,

spychając ją trochę na bok, popełniono ogromny błąd. „Straciliśmy coś o olbrzymiej wadze, stwierdza amerykański hierarcha, gdy odstawiliśmy na boczny tor jego zrównoważenie, głęboką inteligencję i zdrowy rozsądek”⁶⁰.

Czego dzisiaj może nauczyć trzynastowieczny mistrz, którego Kościół nazywa Doktorem Powszechnym? Według amerykańskiego apologety, Akwinata jest aktualny z czterech powodów.

Po pierwsze, uczy prawidłowych relacji między religią i nauką. Święty Tomasz widział „z całą jasnością, że ponieważ od Boga pochodzi cała prawda, nie może być nigdy żadnego konfliktu między danymi naukowymi a faktami dotyczącymi objawienia”⁶¹. Zdaniem Akwinaty nie może być konfliktu między religią i nauką, nie ma też miejsca dla istnienia „teorii dwóch prawd”. Wprawdzie, już w jego czasach zdarzali się zwolennicy tej koncepcji, którzy z przekonaniem głosili, że filozofia, jak i wiara, musi mieć swoje racje i swoją prawdę. Niemniej jednak św. Tomasz „widział w tym całkowity bezsens”⁶². Według dominikanina, „rzekome konflikty między nauką a religią (by użyć naszej terminologii) rodzą się albo ze złej nauki, albo złej religii, i powinny skłaniać zaniepokojonego myśliciela do głębszych poszukiwań i bardziej wytężonego myślenia”⁶³. Dla przykładu,

⁵⁶ Tamże, s. 12-13.

⁵⁷ Tamże, s. 13.

⁵⁸ Na temat apologii św. Tomasza z Akwinu zob. P. Artemiuk, *Renesans apologii*, s. 75-77.

⁵⁹ R. Barron, *Nieodczytywane pisma Tomasza z Akwinu*, w: tenże, *Żywe paradoksy*, s. 73-74.

⁶⁰ Tamże, s. 74.

⁶¹ Tenże, *Tomaszu z Akwinu, Ameryka cię potrzebuje*, w: tenże, *Żywe paradoksy*, s. 108.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

Akwinata uczył, sugerując się św. Augustynem, że jeśli jakiś tekst biblijny nie daje się pogodzić z ustaleniami naukowymi, to należy szukać innej interpretacji, mistycznej bądź symbolicznej tego fragmentu Pisma Świętego. „Literalność biblijna – rodzaj modernizmu, obcy patrystycznym i średniowiecznym umysłom – wytwarza różnorodność poglądów niechętnych wobec fizyki, biologii ewolucyjnej, kosmologii etc.”⁶⁴. Święty Tomasz był, co wyraźnie podkreśla amerykański hierarcha, w pełni świadom, do jakich katastrofalnych skutków może doprowadzić oddzielenie religii i nauki. „Twierdził, że wiara zawsze powinna pewnie wybiegać na spotkanie kultury, a kultura powinna widzieć, że poprzez wiarę może zrealizować swe najgłębsze aspiracje”⁶⁵.

Po drugie, zdaniem Tomasza „biblijny Bóg Stwórca jest jedynym ostatecznie satysfakcjonującym wyjaśnieniem istnienia wzajemnie uwarunkowanych rzeczy na świecie”⁶⁶. Akwinata widział, obserwując otaczającą go rzeczywistość, że istnieją w niej rzeczy, które same w sobie nie mają powodu, by istnieć. „Rozumiał, że oznacza to, iż ich istnienie nie tłumaczy się samo przez się, że zależy od jakiejś pierwotnej rzeczywistości, która [...] istnieje mocą swej własnej istoty. Tym bytem «koniecznym» jest to, co Tomasz nazwał «Bogiem». Był poruszony korespondencją między tym filozoficznym poczuciem Boga

i samookreśleniem, jakiego używa wobec siebie Bóg w Księdza Wyjścia 3,14: «Jestem, który Jestem»”⁶⁷.

Po trzecie, Akwinata, będąc głębokim humanistą i równocześnie chrześcijaninem, „dostrzegł, że skoro Bóg stał się człowiekiem w Chrystusie, [to] przeznaczeniem ludzkim jest ubóstwienie, udział w wewnętrznym życiu Boga”⁶⁸. Zdaniem Barrona to ostatecznie stwierdzenie ma wyjątkowe znaczenie, ponieważ „żadna inna religia czy filozofia, czy teoria społeczna nigdy nie głosiła tak wzniosłego znaczenia godności ludzkiej i sensu istnienia człowieka. I jak intuicyjnie wyczuwał Akwinata, dlatego właśnie w osobie ludzkiej jest coś nienaruszalnego”⁶⁹. Ponadto ta Tomaszowa perspektywa okazuje się niezbędna, kiedy mówimy o współczesnych badaniach nad komórkami macierzystymi, o eutanazji, legalnej aborcji, wojnach uprzedzających, słowem o wszystkich praktykach zmieniających osoby w środku”⁷⁰.

Po czwarte, św. Tomasz, na co zwraca uwagę Barron, stosował metodą asymilacyjną. Amerykański hierarcha podkreśla za Newmanem, że „zdolność asymilacji jest jedną z najwyraźniejszych oznak żywej idei. Podobnie jak zdrowe stworzenie wędruje po wiejskiej okolicy, przyjmując, co może, i opierając się temu, czemu musi się opierać, aby przeżyć, tak zdrowa idea przyswaja ze swojego otoczenia to, co jest z nią

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże, s. 109.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Zob. tamże, s. 110.

wspólne, a odrzuca to, co sprzeciwia się integralności⁷¹. Odnosząc to do Kościoła, Barron zauważa, że powinien on „nawiązywać kontakt ze światem, ale nie na sposób liberalny. Powinien utrzymywać zwinność, chcąc odpowiednio poruszać się i reagować, ani w pełni nie przyjmując, ani w pełni się nie opierając; otwarty lub zamknięty zależnie od okoliczności; miłość kultury i bojownik kulturowy⁷². Taka perspektywa cechuje myślenie Akwinaty. Widać ją najlepiej w początkowej kwestii *Summa theologiae*. „Decydującą sprawą jest relacja między filozofią a teologią, a dokładniej to, jak i czy teologia powinna wykorzystywać filozofię w swoim zadaniu wykładania świętej nauki⁷³. W czasach Tomasza wielu sądziło, że stosując filozofię arystotelesowską do objaśniania spraw wiary, narusza się prymat objawienia, a nawet sytuuje teologię wśród nauk świeckich. W pierwszej kwestii Akwinata „odpiera atak swego rodzaju upraszczającego racjonalizmu, który w jego czasach wisiał w powietrzu (łacińskiego awerroizmu), a rozwinął się bujnie w czasach nowoczesnych⁷⁴. Najpierw Tomasz pyta, „czy potrzebna jest *sacra doctrina* poza dyscypliną filozofii⁷⁵. Dalej w drugim zastrzeżeniu stwierdza: „ponieważ filozofia zajmuje się bytem jako bytem, nie może istnieć

dosłownie nic, co by wykraczało poza jej zakres, łącznie z Bogiem i rzeczami Bożymi⁷⁶. Barron uważa, że to stwierdzenie o siedem wieków uprzedza myśl Martina Heideggera, który dobitnie podkreślał: „że czymkolwiek Bóg jest, jest pewnego rodzaju bytem i dlatego podlega namysłowi filozoficznemu. Wracając do samego Tomasza, należy przywołać jego *respondeo*, w którym wyjaśnia, „że objawienie oraz nauka, która je rozważa, są konieczne właśnie dlatego, że człowiek jest ukierunkowany ku celowi wyższemu od tego, co rozum może samodzielnie pojąć⁷⁷. Według amerykańskiego hierarchy Tomasz w ten sposób formułuje problem wzajemnych relacji natury i łaski, który będzie istotny w teologii XX wieku. „Wydajemy się, stwierdza Barron, w naturalny sposób pragnąć czegoś, czego osiągnięcie zupełnie przekracza możliwości naszych naturalnych władz⁷⁸.

Natomiast stawiając kwestię uznania teologii/świętej doktryny za naukę, w artykule drugim Barron, za Tomaszem, podkreśla, że „teologia (*sacra doctrina*) jest nauką podporządkowaną, ponieważ jej zasady pochodzą nie od światła naturalnego rozumu, ale od nauki czy też poznania, które Bóg posiada o sobie samym i które święci posiadają o Bogu⁷⁹. Rozpatrując zaś zależność

⁷¹ Tenże, *Święty Tomasz z Akwinu i nowa ewangelizacja. Przemówienie podczas uroczystości ukończenia studiów w Dominikańskiej Szkole Teologii w Waszyngtonie*, w: tenże, *Odnowiona nadzieja. Eseje o misji Kościoła*, tłum. D. Krupińska, Poznań 2023, s. 85.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże, s. 86.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże, s. 87.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże, s. 87-88.

teologii od filozofii, Tomasz stwierdza, że pierwsza jest zależna od drugiej, „lecz tylko w tym sensie, że czerpie z niej swoje zasady, lecz tylko w tej mierze, iż może ją wykorzystywać do komunikowania swoich prawd upadłemu umysłowi, który wymaga swego rodzaju *manducatio* (prowadzenia za rękę) w celu uzyskania nawet najmniejszego zrozumienia orzeczeń teologii”⁸⁰.

Według Barrona, co widać już w pierwszej części *Summy*, „Tomasz z Akwinu nie będzie wpasowywał wiary w żaden wcześniej istniejący system filozoficzny, a tym bardziej nie będzie jej dostosowywał do zwykłego ludzkiego doświadczenia; lecz będzie wykorzystywał elementy filozofii arystotelesowskiej w celu lepszego objaśnienia wiary współczesnemu odbiorcy akademickiemu. Jednym słowem nie jest w ogóle zainteresowany naginaniem teologii do Arystotelesa”⁸¹. Amerykański hierarcha powtarza za Thomasem Pruferem, że Tomasz z Akwinu mówił „łamanym arystotelesowskim”⁸². Filozofia jest przez Akwinatę wykorzystywana, ale nie traktowana jak „matryca objaśniająca”⁸³. Tomasz, zauważa Barron, filozofię traktuje jako służebnicę – *ancilla*, nigdy zaś jako *domina* – władczynię. „Akwinata nie stosuje korelacji objawienia do filozofii, nie pozwalając, aby pytania stawiane przez filozofię determinowały interpretację odpowiedzi podawanych

przez teologię. Pozwala natomiast, by teologia pozostawała królową nauk, nawet jeśli zatrudnia w jej służbie drugorzędną i podporządkowaną naukę. To pewne siebie, elastyczne i asymilujące podejście do coraz bardziej dominującej filozofii jego czasów wskazuje na właściwy sposób użytkowania formy kulturowej do celów ewangelicznych”⁸⁴. Tomasz, odpierając zarzuty co do zbytecznego ulegania myśli Arystotelesa i rozważania wina Ewangelii wodą filozofa, mawiał: „Dlatego ci, którzy używają pouczeń filozoficznych w świętej nauce, prowadząc je do posłuszeństwa wierze, nie mieszają wody z winem, ale wodę przemieniają w wino”⁸⁵.

Biskup Robert Barron, systematycznie sięgając do dzieła Akwinaty, w swojej apologii stosuje argumenty św. Tomasza. Amerykański hierarcha jest przekonany, że myśl średniowiecznego dominikanina nadal pozostaje aktualna, a teolog powinien do niej sięgać przynajmniej z czterech powodów. Po pierwsze, uczy prawidłowych relacji między religią i nauką. Po drugie, uzasadnia, że biblijny Bóg Stwórca jest jedynym źródłem istnienia wszystkich rzeczy. Po trzecie, ukazuje najgłębszy sens życia człowieka i jego przeznaczenie. Po czwarte, wprowadza metodę, nazwaną asymilacjonistyczną, która okazuje się także dzisiaj szczególnie przydatna, jeśli podejmuje się obrony i uzasadnienia chrześcijaństwa.

⁸⁰ Tamże, s. 88.

⁸¹ Tamże.

⁸² Tamże.

⁸³ Tamże, s. 89.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Św. Tomasz z Akwinu, *O poznaniu Boga*, cz. I; q. 2, a. 3, ad 5, tłum. P. Lichacz, M. Przanowski, Kraków 205, s. 133.

Argumentacja o. Jacka Salija OP

Trudno wyobrazić sobie polską teologię bez o. Jacka Salija (ur. 1942). Dominikanin ten, przez całe lata związany z warszawską Akademią Teologii Katolickiej, a potem Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego, uprawiał ją systematycznie i na najwyższym poziomie akademickim. Szerokiej rzeszy czytelników dał się poznać jako erudyta i znakomity publicysta, przedstawiający nawet najbardziejawi kwestie teologiczne w jasny i przystępny sposób na łamach dominikańskiego miesięcznika „W drodze”. Dzisiaj powraca ze swoimi tekstami, które ukazują się w serii dzieł wybranych, wydawanych przez „Teologię Polityczną”⁸⁶. Drugi tom pism Salija jest poświęcony św. Tomaszowi z Akwinu⁸⁷. Akwinata należy, obok św. Augustyna, do najczęściej przywoływanych autorytetów przez polskiego dominikanina. Studia jemu poświęcone dotyczą teologii średniowiecznego mistrza. Salij pragnie tę stronę spuścizny Akwinaty przybliżyć. Jest bowiem przekonany, że wielkość teologiczna św. Tomasza „wciąż jeszcze czeka na odkrycie”⁸⁸. Nie rości sobie jednak prawa do wyłączności. Ma bowiem świadomość, że twórczość teologiczna św. Tomasza jest ogromna i wielowątkowa. Trudno, by jedna praca, nawet tak obszerna, jak właśnie opublikowany tom, tę lukę

wypełniła. Salij ufa jednak, że teksty zawarte w tym zbiorze pomogą czytelnikom dostrzec, jakie skarby teologiczne zawiera myśl Akwinaty oraz zostaną odebrane jako imperatyw do poważnego potraktowania teologii św. Tomasza, na którą mistrz z pewnością zasługuje.

Ojciec Salij zajmuje się wybranymi motywami z teologii św. Tomasza. Wśród podjętych tematów dominują kwestie wiary i zbawienia. Obok nich pojawiają się zagadnienia dobra, mądrości i głupoty, początku i końca świata, władzy i prawa. Każdy z esejów stanowi małą monografię podejmowanej kwestii. Dominikanin po mistrzowsku odsłania sposób argumentacji Akwinaty, trafnie dobiera cytaty, wiernie podąża za myślą Tomaszową. W jego analizach widać wyraźnie oryginalność i wielkość średniowiecznego mistrza. Zwróć uwagę na kilka wybranych wątków pojawiających się w tekstach Salija.

Zacznijmy od Tomaszowej koncepcji mądrości. Akwinata przytacza, za Arystotelesem, jej podstawową definicję. Przez mądrość rozumie „poznanie w świetle najgłębszych przyczyn”⁸⁹. Tej definicji towarzyszy wyjaśniający komentarz Tomasza, zawarty w sześciu punktach, który kieruje myśl czytelnika ku Bogu, bez przywoływania Go. Mądrość, po pierwsze, obejmuje całą

⁸⁶ J. Salij, *Dzieła wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, Warszawa 2021.

⁸⁷ Publikowany zbiór pism o. Salija zawiera teksty z lat 1980-1993. Większość z nich została w całości poświęcona teologii św. Tomasza, pozostałe traktują myśl Akwinaty jako podstawę rozważań i horyzont uzasadnienia. Całość tomu redaktorzy podzielili na cztery części (I – Eseje tomistyczne; II – Teologia; III – Bóg, kochający Stwórca; IV – Człowiek i nasze zmierzanie do celu), prowadzące czytelnika od tajemnicy Boga do tajemnicy człowieka.

⁸⁸ J. Salij, *Słowo wstępne*, w: tenże, *Dzieła wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, s. 10.

⁸⁹ Tenże, *Eseje tomistyczne*, w: tenże, *Dzieła wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, s. 47.

rzeczywistość⁹⁰. Po drugie, jest ona umiejętnością pokonywania trudności w poznaniu najgłębszych korzeni rzeczywistości⁹¹. Po trzecie, „trud zdobywania mądrości bardzo się opłaca, daje ona bowiem pewność”⁹². Po czwarte, „mądrość promieniuje na innych”⁹³, co oznacza, że „o tyle ktoś może nauczać innych, o ile sam rozumie to, czego chce innych nauczyć”⁹⁴. Po piąte, „mądrości szuka się dla niej samej”⁹⁵. I po szóste, „cechą mądrości jest porządek”⁹⁶, który przejawia się „zarówno w myśleniu, jak i w działaniu oraz w ogóle w całej życiowej postawie człowieka”⁹⁷. Arystotelesowską definicję mądrości (mądrość jako poznanie w świetle najgłębszym przyczyn) Tomasz stosował zamiennie z koncepcją Augustyna zawartą w traktacie *O Trójcy Świętej*. Według niego „mądrość jest to poznanie tego, co Boskie”⁹⁸. Tomasz tę ideę podjął i rozwinął. Zdaniem Akwinaty, każdy człowiek może uczestniczyć w mądrości Bożej, nawet niewierzący. Jednak „mądrość bez wiary sprowadza się jedynie do rozpoznania ostatecznych wymiarów rzeczywistości”⁹⁹. Dopiero wiara „daje początek takiej mądrości, która

rzeczywiście przybliży do Boga”¹⁰⁰. Najwyższym stopniem uczestnictwa w mądrości Bożej, dokonującym się przez działanie Ducha Świętego, jest „pewna współnaturalność człowieka z Bogiem, a więc wszczęcie przez łaskę w Bożą naturę”¹⁰¹.

Pytanie o wiarę zdaje się być kluczowym dla Salija. Zdaniem dominikanina Tomasz przesuwając kwestię wiary z przestrzeni psychologicznej oraz antropologicznej i sytuuje ją w perspektywie ontologicznej i teocentrycznej. Akwinata „nie szuka w naturze ludzkiej poczucia egzystencjalnego dyskomfortu, które domaga się wiary. Wiara nie jest też dla niego decyzją światopoglądową, za pomocą której człowiek usiłuje głębiej się rozeznac w otaczającym go świecie oraz rozpoznać ostateczny sens swojego życia”¹⁰². Tomasz, co jasno podkreśla Salij, „mówi nie tyle o potrzebie wiary, co o potrzebie poznania Boga”¹⁰³. Człowiek, dostrzegając skutek, w sposób naturalny pyta o przyczynę. Pragnie przy tym widzieć nie tylko to, co cząstkowe, ale także jakąś nadrzędną, uniwersalną przyczynę istnienia wszystkiego. Stąd bierze się, zdaniem Tomasza, potrzeba

⁹⁰ Zob. tamże, s. 47.

⁹¹ Zob. tamże, s. 48.

⁹² Tamże, s. 49.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Tamże.

⁹⁵ Tamże, s. 50.

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże, s. 51.

⁹⁹ Tamże, s. 53.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Tenże, *Co to znaczy być człowiekiem wierzącym?*, w: tenże, *Dziela wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, s. 73.

¹⁰³ Tamże.

szukania Boga. Rodzi się z naturalnego pragnienia „poznania powszechnej i ostatecznej przyczyny całej rzeczywistości”¹⁰⁴. Przekracza to jednak możliwości ludzkiej natury, ponieważ Boga można poznać tylko poprzez zjednoczenie się z Nim. „Krótko mówiąc, wyjaśnia myśl Akwinaty Salij, wszechogarniające nas pragnienie poznania Boga świadczy o niesamowitym wręcz zamysle miłości Bożej względem nas, mianowicie zamysle wyprowadzenia nas ponad status stworzeń i uczynienia niejako bogami, realnymi uczestnikami Bożej natury. Jasne więc, że zrealizowanie aż tak wielkiego zamysłu metafizycznego przekracza możliwości ludzkiej natury i możliwe jest tylko dzięki nadnaturalnemu darowi Boga”¹⁰⁵. Na ziemi nie jest możliwe absolutne zjednoczenie człowieka z Bogiem. Dokończy ono, zgodnie ze słowami Pisma Świętego (1 Kor 13,12), przez oglądanie Boga twarzą w twarz, dopiero w przyszłości. Tutaj zaś zostaje nam wiara, będąca załącznikiem życia wiecznego. Tomasz definiuje ją jako „sprawność duchową, mocą której rozpoczyna się w nas życie wieczne, a która czyni nasz umysł przylegającym do tego, co nieoczywiste”¹⁰⁶. Taka perspektywa w spojrzeniu na wiarę dominuje w myśli Akwinaty. Oczywiście w jego pismach pojawiają się doktrynalne dystynkcje na temat wiary: „wierzę, że jest Bóg”; „wie-

rzę Bogu” i „wierzę w Boga”, będące stopniami na drodze zjednoczenia człowieka z Bogiem i przejścia od tego, co naturalne do tego, co nadprzyrodzone. W myśli Tomaszowej dominuje jednak, nazwałbym ją, eschatologiczna perspektywa: „wiarą obejmujemy przede wszystkim to, co bezpośrednio zwraca nas do życia wiecznego”¹⁰⁷ i „pierwszorzędnym przedmiotem wiary jest to, dzięki czemu człowiek zbliża się do szczęścia wiecznego”¹⁰⁸.

Zagadnienie tożsamości teologii pozostaje, zdaniem o. Salija, nadal bardzo istotne. Dominikanin rozpoczyna od istotnego wprowadzenia, stanowiącego swoiste wyznaczenie wiary. „Teologia, stwierdza dominikanin, jest to wiedza o Bogu. Otóż jest tylko jeden Teolog w pełnym tego wyrazu znaczeniu. Jest nim Ten, o którym czytamy w Ewangeliach, że «nikt nie zna Ojca, tylko Syn, i ten, komu Syn zechce objawić» (Mt 11,27). Owszem, zwyczajny chrześcijanin może być teologiem, ale tylko poprzez uczestnictwo w tej znajomości przedwiecznego Ojca, jaką ma Jego Syn, Jezus Chrystus”¹⁰⁹.

Jak rozpoznać autentycznego teologa? Salij proponuje trzy kryteria. Po pierwsze, wyjaśnia, „niech sobie psychologowie komentują to, jak chcą, niech widzą we mnie epigona cywilizacji strachu, ale ja to po prostu wiem – że na Sądzie nie będę ocalony, jeśli Pan się

¹⁰⁴Tamże, s. 74.

¹⁰⁵Tamże, s. 75.

¹⁰⁶Tamże, s. 76,

¹⁰⁷Tamże, s. 76-77.

¹⁰⁸Tamże, s. 77.

¹⁰⁹Tenże, *Teologia w poszukiwaniu swojej tożsamości*, w: tenże, *Dzieła wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, s. 197.

nade mną nie zmiłuje”¹¹⁰. Chodzi zatem o przyłożenie do pracy teologicznej Jezusowej miary. Zdaniem dominikanina, teolog ma starać się o to, by uprawiana przez niego nauka była zakorzeniona w jego osobistej wierze i modlitwie oraz by ją wykonywał w „postawie posłuszeństwa i służby”¹¹¹. Po drugie, autentyczna teologia powinna polegać na „naśladowaniu Pana Jezusa w tym, że On własnej nauki nie głosił”¹¹². Oznacza

to, że teolog ma wsłuchiwać się nieustannie w wiarę Kościoła. Według Salija, nie ma miejsca dla teologii, która sytuowałaby się obok Kościoła czy też wbrew Kościołowi. Po trzecie, zadaniem teologa jest przyczynianie się do zmniejszenia cienia, którym naznaczona jest Matka Kościół. To wyrażenie oznacza po prostu grzech, będący udziałem wszystkich wierzącym, także teologów¹¹³.

Zakończenie – wnioski

Odpowiedź na postawione w tytule pytanie jest oczywista. Współczesny teolog fundamentalny, co nie ulega żadnej wątpliwości, powinien czytać św. Tomasza z Akwinu. W jego myśli odnajduje bowiem:

Po pierwsze, naturalną zgodność istniejącą między wiarą chrześcijańską i rozumem. Ukazanie ich specyfiki i wzajemnego odniesienia, określenie granic poznania i możliwości ludzkiej natury, to cechuje św. Tomasza. Badając kwestie teologiczne, czynimy to posługując się rozumem, a równocześnie otwieramy się na światło wiary. Przywołani w tekście badacze na te aspekty myśli Akwinaty zwracają szczególną uwagę. Obrona rozumu w myśli św. Tomasza jest bardzo wyraźna. Stając w obronie racjonalności, dominikanin postrzega ją przede wszystkim jako element konstytutywny ludzkiej tożsamości, który w sposób zasadniczy kształtu-

je człowieka. Broniąc rozumu, nie tylko występuje przeciw irracjonalizmowi czy fideizmowi, ale ukazuje, akcentując racjonalność, iż człowiek jest w stanie odkryć fenomen swojego istnienia, jego głębię i skończoność. Dzięki rozumowi, jak sugerował Blaise Pascal, można ujrzeć zarówno własną wielkość, jak i nędzę. Rozum skłania do pytań fundamentalnych oraz poszukiwania głębi, którą jest Bóg. Kontemplacja Boga nie dokonuje się kosztem rozumu, ale *fides* i *ratio* komplementarnie unoszą człowieka, aby mógł odkryć prawdę Bożą. Ponadto Tomasz dokonał istotnego rozróżnienia odnoszącego się do kwestii poznawalności. Rozum i wiara są wprawdzie przystosowalne, ale posługują się różnymi metodami poznawczymi. I tak rozum przyjmuje prawdę w jej wewnętrznej oczywistości, wiara zaś na mocy autorytetu objawiającego się Boga. Wiara i rozum, co wykazał Akwi-

¹¹⁰Tamże, s. 199.

¹¹¹Tamże.

¹¹²Tamże.

¹¹³Zob. tamże, s. 200.

nata, są niesprzeczne i równocześnie mogą ze sobą współpracować.

Po drugie, metodę lub metody, które św. Tomasz wprowadził do teologii. Pierwszą można określić mianem syntetycznej. Polega bowiem na nowej syntezie filozofii i teologii, a także na rozróżnianiu między nimi. Druga to metoda asymilacyjistyczna. Odwołuje się do zdolności asymilacji, która jest jedną z najwyraźniejszych oznak żywej idei, przyswajają to, co jest z nią wspólne,

a odrzuca to, co sprzeciwia się integralności.

Po trzecie, ukazał celowość poszukiwań teologicznych. Uprawiana teologia nie może być jedynie dyskursem intelektualnym czy argumentacją na temat Boga i Jego spraw. Tomasz wiedział o tym doskonale, że wszystkie poszukiwania teologiczne zmierzają do spotkania z Osobą. Głównym celem teologii jest uwielbienie Boga i przebóstwienie człowieka.

Bibliografia

1. Andrzejuk A., *Tomasz z Akwinu jako teolog*, t. I: *teologia trynitarna i chrystologia*, Warszawa 2022.
2. Artemiuk P., *Renesans apologii*, Płock 2016.
3. Artemiuk P., *W obronie spraw najważniejszych. Szkice o apologii*, Poznań 2019.
4. Artemiuk P., *Nowa apologia. Perspektywa historyczno-metodologiczna*, w: *Nowa apologia. Czego, wobec kogo i jak bronimy?*, red. P. Artemiuk, Płock 2020, s. 244-282.
5. Artemiuk P., *Apologia w esejach biskupa Roberta Barrona*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 29 (2021), s. 109-135.
6. Artemiuk P., *Obrona chrześcijaństwa dzisiaj: kierunki i metody współczesnej apologetyki*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 34 (2021) 2, s. 7-24.
7. Barron R., *The Priority of Christ. Toward a postliberal catholicism*, Michigan 2007.
8. Barron R., *Eucharystia*, tłum. K. Rosół, Cieszyn 2018.
9. Barron R., *Przedziwna droga. Krocząc ścieżką chrześcijaństwa*, tłum. A. Lis, Cieszyn 2018.
10. Barron R., *Ziarna Słowa. Odnajdywanie Boga w kulturze*, tłum. E. Kopocz, Poznań 2019.
11. Barron R., *Żywe paradoksy. Zasada katolickiego i/i*, tłum. M. Figurna-Rogalińska, Poznań 2019.
12. Barron R., *Jak rozmawiać o wierze. Biskup w siedzibach Facebooka i Google’a*, tłum. M. Wiertelwska, Poznań 2021.
13. Barron R., *Odnowiona nadzieja. Eseje o misji Kościoła*, tłum. D. Krupińska, Poznań 2023.
14. *Bronić czy dialogować? O pewnym dylemacie chrześcijaństwa dzisiaj*, red. H. Seweryniak, P. Artemiuk, Płock 2016.
15. Chudoba W., *Leszek Kołakowski. Kronika życia i dzieła*, Warszawa 2015.
16. Czyżewski H., *Kołakowski i poszukiwanie sensu*, Kraków 2022.
17. Feser E., *Pięć dowodów na istnienie Boga*, tłum. M. Wiertelwska, Poznań 2022.
18. Kołakowski L., *O co nas pytają wielcy filozofowie. Trzy serie*, Kraków 2008.
19. Kreeft P., *Przedmowa*, w: R. Barron, *Żywe paradoksy. Zasada katolickiego i/i*, tłum. M. Figurna-Rogalińska, Poznań 2019, s. 5-9.
20. Kreeft P., Tacelli R.K., *Podstawy apologetyki chrześcijańskiej. Setki pytań, setki odpowiedzi*, tłum. R. Zajączkowski, Warszawa 2020.
21. Michalski K., *Kruchość tego wszystkiego. Na osiemdziesiątce Leszka Kołakowskiego*, w: tenże, *Eseje o Bogu i śmierci*, Warszawa 2014, s. 125-143.
22. *Nowa apologia. Czego, wobec kogo i jak bronimy?*, red. P. Artemiuk, Płock 2020.
23. Olczyk A., *Filozofia Leszka Kołakowskiego. Marksizm, chrześcijaństwo i prawa człowieka*, Kraków 2023.

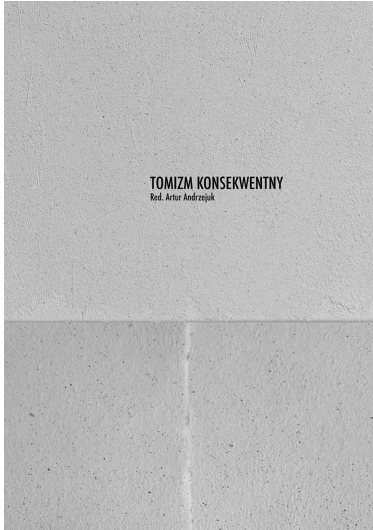
24. Pencuła M., *Ateistyczna apologetyka religii we współczesnej filozofii polskiej*, Warszawa 2020.
25. *Powracanie apologii*, red. M. Skierkowski, Płock 2013.
26. Ratzinger J., *Rozumienie objawienia i teologia historii według Bonawentury*, tłum. J. Merecki, *Opera Omnia*, t. II, Lublin 2014.
27. Roszak P., *Wiarygodność i tożsamość. „Teologia wiary” św. Tomasza z Akwinu i współczesność*, Kraków 2013.
28. Roszak P., *Soteriologia zasługi i przyjaźni. Św. Tomasza z Akwinu wobec Cur Deus homo św. Anzelma*, „Teologia w Polsce” 8 (2014) 1, s. 19–36.
29. Roszak P., *Odkupiciel i przyjaciel. U podstaw chrystologii soteriologicznej św. Tomasza z Akwinu w świetle „Super Psalmos”*, Poznań–Warszawa 2020.
30. Salij J., *Dzieła wybrane*, t. II: Święty Tomasz z Akwinu, Warszawa 2021.
31. Seewald P., *Benedykt XVI. Życie*, tłum. W. Szymona, Kraków 2021.
32. Seweryniak H., *Teologia fundamentalna*, t. I, Warszawa 2010.
33. Seweryniak H., *Apologia i dziennikarstwo*, Warszawa 2018.
34. Św. Tomasz z Akwinu, *O poznaniu Boga*, tłum. P. Lichacz, M. Przanowski, Kraków 205, s. 133.
35. *Święty Tomasz teolog. Wybór studiów*, red. M. Paluch, Warszawa–Kęty 2004.
36. Tokarski J., *Obecność zła. O filozofii Leszka Kołakowskiego*, Kraków 2016.
37. Torrell J.-P., *Święty Tomasz z Akwinu. Mistrz duchowy*, tłum. A. Kuryś, Poznań–Warszawa 2003.
38. Torrell J.-P., *Wprowadzenie w św. Tomasza z Akwinu. Osoba i dzieło*, tłum. A. Kuryś, Poznań–Warszawa 2021.
39. Turner D., *Tomasz z Akwinu. Portret*, tłum. M. Romanek, Warszawa 2017.
40. Vost K., *12 lekcji św. Tomasza z Akwinu. Duchowość na burzliwe czasy*, tłum. E. Kopocz, Poznań 2022.
41. <https://adonai.pl/jp2/pliki/fer.pdf>.
42. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_02062010.html.
43. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_16062010.html.
44. <https://www.youtube.com/user/wordonfirevideo/featured>.

Why a Fundamental Theologian Should Read St. Thomas Aquinas?

Keywords: st. Thomas Aquinas, fundamental theology, apology, apologetics, Leszek Kołakowski, Joseph Ratzinger/Benedykt XVI, Robert Barron, Jacek Salij

In the article, the author seeks an answer to the question why a fundamental theologian should read St. Thomas Aquinas. To this end, he draws on the thoughts of Leszek Kołakowski, Joseph Ratzinger/Benedykt XVI, Robert Barron and Jacek Salij. The answer to the title question is rhetorical. There is no doubt that the modern theologian should read St. Thomas Aquinas. In Aquinas's thought, we first find the natural correspondence existing between the Christian faith and reason. Showing their specificity and mutual reference, defining the limits of cognition and the possibilities of human nature, is what characterizes St. Thomas. The researchers cited in the text pay special attention to this aspect of Aquinas' thought. Defense of reason in the thought of St. Thomas is very clear. In defending rationality, the Dominican sees it as a constitutive element of human identity, which fundamentally shapes a human being. Defending reason, he not only

opposes irrationalism or fideism, but by emphasizing rationality, he shows that man is able to discover the phenomenon of his existence, its depth and finiteness. Second, he finds in Thomas the method or methods that Aquinas introduced into theology. The first can be described as synthetic. It consists in a new synthesis of philosophy and theology, and also in distinguishing between them. The second is the assimilationist method. It appeals to the capacity for assimilation, which is one of the clearest signs of a living idea, assimilating what is common to it and rejecting what is opposed to its integrity. Thirdly, Thomas showed the desirability of theological research. Theology practiced cannot be merely an intellectual discourse or argumentation about God and His affairs. Aquinas knew perfectly well that every theological search is directed towards an encounter with a Person. The main goal of theology is the glorification of God and the divinization of man.

Tomizm konsekwentny

red. Artur Andrzejuk

Warszawa 2022

Opracowanie jest pierwszą próbą podręcznikowego ujęcia tomizmu konsekwentnego, którego twórcą i nauczycielem był zmarły w 2022 roku prof. Mieczysław Gogacz. Książka przedstawia główne dyscypliny filozoficzne z perspektywy tomizmu konsekwentnego oraz omawia elementy charakterystyczne dla tego tomizmu.

Filozofię bytu tomizmu konsekwentnego przedstawił Artur Andrzejuk. Filozofię Boga omówił Tomasz Sępień. Michał Ziółkowski zaproponował formułę filozofii przyrody w wersji tomizmu konsekwentnego, Michał Zembrzusi – epistemologię oraz estetykę. Magdalena Płotka omówiła antropologię filozoficzną, a problematykę osoby i relacji osobowych zarysowała Bożena Listkowska. Izabella Andrzejuk omówiła etykę chronienia osób i teorię życia religijnego, tomistyczną filozofię wychowania przedstawiła Agnieszka Gondek, filozofię społeczną i polityczną – Dawid Lipski, filozofię kultury – Dawid Pełka, natomiast tomistyczną filozofię prawa omówiła Natalia Herold, a Marcin Bukala zarysował teorię życia gospodarczego w tomizmie. Ponadto Artur Andrzejuk omówił metodologię tomizmu konsekwentnego, Michał Zembrzusi – rolę historii filozofii w uprawianiu tego tomizmu, Krzysztof Bańkowski wspólnie z Natalią Herold przedstawili tomizm konsekwentny na tle innych odmian tomizmu, a Michał Zembrzusi – na tle innych orientacji filozofii nowożytnej i współczesnej. Tomizm w nauczaniu Kościoła katolickiego przedstawił Marcin Karas, a praktyczne zastosowania tomizmu konsekwentnego na przykładzie profilaktyki uzależnień od substancji psychoaktywnych omówił Krzysztof Wojcieszek. Słownik opracował Artur Andrzejuk, a Michał Zembrzusi zaproponował wskazówki bibliograficzne do studiowania tomizmu konsekwentnego. Należy dodać, że książkę opatrzył przedmową pt. *Tomizm konsekwentny jako droga do mądrości* twórca tomizmu konsekwentnego, prof. Mieczysław Gogacz (i był to Jego ostatni tekst).

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego**

**NARODOWE
CENTRUM
KULTURY**

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
w ramach programu Narodowe Centrum Kultury „Kultura – Interwencje 2021”

Dystrybucja wersji papierowej - Wydawnictwo CAMPIDOGLIO –
[www.http://naszestrony.eu/campidoglio/](http://naszestrony.eu/campidoglio/)

E-Book do pobrania gratis ze strony Naukowego Towarzystwa Tomistycznego –
www.tomizm.org

Nota o Autorach

Bartosz Adamski – ks. mgr, absolwent Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Toruńskiej. Studia filozoficzno-teologiczne ukończył na Wydziale Teologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, uzyskując tytuł zawodowy magistra teologii na podstawie pracy pt. „*In libertatem vocati*” (Ga 5, 13). *Wolność w Chrystusie w świetle piątego rozdziału „Super Epistolam S. Pauli Apostoli ad Galatas lectura” św. Tomasza z Akwinu*. Za pracę tę otrzymał Nagrodę im. prof. Mieczysława Gogacza (laureat X edycji). Obecnie pełni funkcję prefekta roku propedeutycznego w Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Toruńskiej.

Artur Andrzejuk – prof. dr hab., prof. zwyczaj. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, na którego Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej kieruje Katedrą Historii Filozofii. Przewodniczący Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, redaktor naczelny Rocznika Tomistycznego. Autor szeregu publikacji z zakresu filozofii i teologii średniowiecznej, tomizmu, etyki i klasycznej filozofii człowieka. Interesuje się filozofią bytu, antropologią filozoficzną i etyką. Jest uczniem (i następcą na Katedrze) Profesora Mieczysława Gogacza.
Nr ORCID: 0000-0002-7926-4070

Izabella Andrzejuk – dr, wykładowca filozofii w Akademii Białskiej im. Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego, Polskiego Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej oraz redakcji „Rocznika Tomistycznego”. Jest autorką ponad osiemdziesięciu artykułów o tematyce filozoficznej. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół historii filozofii (arystotelizm, tomizm, filozofia polska), etyki, klasycznej teorii człowieka, filozoficznych podstaw mistyki. Napisała książkę pt. *Filozofia przyjaźni. Tomasz z Akwinu* (Warszawa 2007), (wspólnie z Arturem Andrzejukiem) *Tomasz z Akwinu jako etyk* (Warszawa 2021) oraz *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu*, (Warszawa 2021).
Nr ORCID: 0000-0002-4961-2580

Przemysław Artemiuk – ks. prof. ucz., dr hab., teolog fundamentalny, adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Łomży oraz przewodniczący Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Ostatnio opublikował monografię *Kim jest papież w Kościele? Szkice z teologii prymatu* (Płock 2022), a także zredagował tomy studiów *Odcienie polskiego katolicyzmu* (Płock 2022) oraz *Hermeneutyka i apologia. W kręgu myśli teologicznej ks. Henryka Seweryniaka* (Płock 2022).
Nr ORCID: 0000-0001-5337-0329

Jacek Banaś – nauczyciel, etyk; zastępca dyrektora Departamentu Kształcenia Ogólnego i Podstaw Programowych (MEiN).

Magdalena Bejm – magister filologii klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od 2020 roku asystent dydaktyczny w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, prowadzi lektorat języka łacińskiego i greki starożytnej. Główne kierunki zainteresowań naukowych: mediewistyka, literatura nowołacińska XVI wieku, edytorstwo. Przygotowuje edycję cap. XXXIX-XL *Victoria Deorum, sive veri herois eductio* S.F. Klonowica wraz z komentarzem edytorskim.

Marcin M. Grabowski – absolwent filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą metafizyka tomistyczna, historia filozofii starożytnej i chemia organiczna.
Nr ORCID: 0009-0009-1072-2641

Martyna Kozakiewicz – mgr; doktorantka w Szkole Doktorskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie na kierunku nauk teologicznych.

Dawid Lipski – dr; adiunkt w Instytucie Społecznych Podstaw Penitencjarystyki Akademii Wymiaru Sprawiedliwości. Stypendysta Funduszu Stypendialnego i Szkoleniowego (Liechtenstein), Fundacji Lanckorońskich z Brzezia (Londyn) oraz Deutscher Akademischer Austausch Dienst (Kolonja). Redaktor w czasopiśmie „Pro Fide, Rege et Lege” oraz w „Roczniku Tomistycznym”. Nauczyciel dyplomowany etyki w szkole podstawowej i średniej.
Nr ORCID: 0000-0003-2136-0622

Bożena Listkowska – dr, adiunkt w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Ukończyła studia filologiczne na Wydziale Humanistycznym Akademii Bydgoskiej oraz studia filozoficzne na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat nauk humanistycznych w zakresie filozofii otrzymała na UKSW w wyniku obrony rozprawy pt. *Lowańskie modyfikacje tomizmu tradycyjnego w pracach ks. Piotra Chojnackiego*; wersja książkowa: *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego* (Bydgoszcz 2014). Prowadzi badania nad współczesną filozofią polską. Przedmiotami jej zainteresowań są w szczególności filozofia człowieka i metafizyka. Współredaktor serii książek: *Tomizm polski 1879–1918. Słownik filozofów*, *Tomizm polski 1919–1945. Słownik filozofów* i *Tomizm polski 1946–1965. Słownik filozofów*. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego.
Nr ORCID: 0000-0002-6635-5934

Małgorzata Łuszczynska – dr hab., prof. ucz. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, pracownik w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji UMCS. Jest autorem licznych publikacji naukowych z zakresu filozofii prawa oraz historii doktryn polityczno-prawnych. Zainteresowania naukowe oscylują wokół problematyki społecznej nauki Kościoła katolickiego, tomizmu, myśli politycznej i prawnej średniowiecza, normatywizmu i jego krytyki, rozwoju filozofii prawa w okresie dwudziestolecia międzywojennego w Polsce. Członek Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiego Towarzystwa Myśli Politycznej. Redaktor czasopisma „Annales UMCS sekcja G (Ius)”.
Nr ORCID: 0000-0002-4387-8820

Adam Machowski – ks. dr, wykładowca filozofii i etyki w Akademii Jagiellońskiej w Toruniu. Obronił doktorat z teologii poświęcony moralno-etycznym aspektom *De regno* Tomasza z Akwinu i doktorat z filozofii na Universidad de Navarra zatytułowany *Participatio politica en Tomás de Aquino* będący interpretacją filozofii politycznej Akwinaty zawartej w *Komentarzu do „Polityki”* i w *Sumie teologicznej*. Autor wielu artykułów odnoszących się do doktryny społecznej i politycznej Tomasza z Akwinu. Ostatnio głównym tematem badań są studia komparatystyczne nad sprawnościami moralnymi u Akwinaty i Konfucjusza – książka: *Cnoty społeczne u Konfucjusza i Tomasza z Akwinu. Studium porównawcze nad sprawnościami moralnymi Wschodu i Zachodu*.
Nr ORCID: 0000-0003-0681-0728

Henryk Majkrzak SCJ – doktor habilitowany teologii dogmatycznej, doktor teologii życia wewnętrznego i doktor filozofii człowieka, kierownik Sekcji Filozoficznej Polskiego Towarzystwa Teologicznego oraz członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego i Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu, miłośnik dzieł i nauczania św. Augustyna, św. Tomasza z Akwinu i innych doktorów Kościoła. Wieloletni wykładowca w Wyższym Seminarium Misyjnym Księży Sercanów w Stadnikach oraz w różnych uczelniach kościelnych Krakowa i okolic, współpracujący z wieloma czasopismami naukowymi, autor ponad 140 publikacji, w tym 18 książek. Swoją działalnością wspiera rodzinę, patriotyzm i pamięć o Żołnierzach Wyklętych, czyli Niezłomnych.

Konstanty J. Milancej – student filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Do jego zainteresowań należą historia scholastycznej filozofii naturalnej i metafizyki.

Nr ORCID: 0009-0000-9575-8217

Valentine Aghoghophia Ovie – ks. mgr, związany z Zakonem św. Augustyna w prowincji nigeryjskiej (urodził się w Lagos w Nigerii). W 2012 roku uzyskał na Uniwersytecie św. Tomasza z Akwinu w Makurdi w stanie Benue licencjat z filozofii, a w 2017 roku na Uniwersytecie św. Augustyna w Jos, w stanie Plateau licencjat z teologii. Pogłębiając swoje naukowe zainteresowania studiował teologię uzyskując w 2022 roku na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie tytuł magistra teologii dogmatycznej. Obecnie kończy swoją rozprawę doktorską z teologii dogmatycznej. Ponadto od sześciu lat pracuje jako wikariusz w Archidiecezji Warszawskiej, zajmując się anglojęzyczną społecznością katolicką. Publikuje artykuły na tematy teologiczne związane z angelologią, kosmogonią, mariologią i epistemologią.

Tomasz Pawlikowski – dr hab., pracownik naukowy w Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy – Bibliotece Głównej Województwa Mazowieckiego. Członek Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Opublikował kilkadziesiąt tekstów naukowych w formie artykułów, recenzji lub monografii, głównie z zakresu filozofii, z których największe znaczenie ma książka *Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu* (2013). Jest ponadto autorem 127 haseł w Powszechnej Encyklopedii Filozofii i 32 w Encyklopedii Filozofii Polskiej. Podejmuje także tematy związane z historią księgozbiorów.

Nr ORCID: 0000-0003-0618-611X

Ewa Agnieszka Pichola – dr, absolwentka Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Doktorat z filozofii obroniła w Instytucie Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy, w której analizowała dorobek Dietricha von Hildebranda z perspektywy obecności wątków modernistycznych w jego pismach. Interesuje się zagadnieniami z pogranicza metafizyki i psychologii, a szczególnie filozoficznymi podstawami koncepcji psychologicznych oraz antropologicznymi aspektami prawdy.
Nr ORCID: 0000-0001-6078-7384

Magdalena Płotka – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pełni funkcję z-cy dyrektora Instytutu Filozofii oraz z-cy przewodniczącego Rady Dyscypliny Filozofia. Jest ponadto z-cą redaktora naczelnego Rocznika Tomistycznego i członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Zainteresowania naukowe M. Płotki skupiają się wokół średniowiecznej filozofii praktycznej, historii filozofii polskiej w XV i XVI wieku, paleografii łacińskiej oraz filozofii współczesnej. Jest autorką książek: *Metafizyka i semantyka. Filozofia Jana Wersora* (Warszawa, 2013), *Filozofia jako praktyka. Myśl krakowskiego praktycyzmu w XV i XVI wieku* (Warszawa 2016) oraz *Tomasz z Akwinu o przyjemności*, (Warszawa 2021). Publikuje w „Rocznikach Filozoficznych”, „Edukacji filozoficznej”, „Filo-sofiji”, „Roczniku Tomistycznym” i in.
Nr ORCID: 0000-0002-6993-2178

Dominika Rejewska – studentka filozofii na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pracę dyplomową poświęca zagadnieniom ontologii dzieła sztuki u Hansa-Georga Gadamera.

Jan Siwierski – studiuje na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz na Warszawskim Uniwersytecie Medycznym. Do jego zainteresowań należą metafizyka, logika i filozofia nauki.

Antoni B. Stępień – prof. zw. dr hab., emerytowany profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Głównym przedmiotem jego zainteresowań filozoficznych są trzy dyscypliny: teoria poznania, metafizyka i estetyka. W teorii poznania podejmował: fenomenologiczną analizę deskrypcyjną, dyskusję ze sceptycyzmem oraz obronę możliwości wiedzy koniecznej

dotyczącej świata. Jego teorię poznania określa się mianem fundacjonalistycznej, maksymalistycznej i realistycznej. W metafizyce argumentuje za pochodnością świata od bytu absolutnego, osobowego, nieskończonego, wszechwiedzącego, wszechmocnego i nieskończenie dobrego; za odrębnością substancjalną człowieka w stosunku do innych bytów, w tym za niematerialnością najważniejszych działań umysłu ludzkiego oraz za istnieniem wolnej woli. Tezy te skłaniają go do uznania, że sens życia ludzkiego wykracza poza istnienie w świecie materialnym w takiej formie, w jakiej go teraz znamy. W stosunku do swego stanowiska filozoficznego używa określenia: „tomizm egzystencjalny w niektórych sprawach fenomenologizujący”. W estetyce podlega wpływowi fenomenologii w wydaniu Ingardena, a szczególnie – aksjologii fenomenologicznej. Jest autorem takich prac jak: *Wstęp do filozofii* (5 wydań); *Elementy filozofii*; *Wprowadzenie do metafizyki*; *O metodzie teorii poznania*; *Propedeutyka estetyki* (2 wydania); *Zagadnienie punktu wyjścia w filozofii. Teorie relacji: filozoficzne i logiczne*; *Studia i szkice filozoficzne* (3 tomy).

Bartłomiej Uzar – student Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Zainteresowania naukowe oscylują między metafizyką i logiką, zwłaszcza w kontekście scholastycznym, neoscholastycznym i analitycznym. Nr ORCID: 0000-0002-2240-1310

Katarzyna Werkowicz – mgr fizjoterapii i filozofii. Absolwentka studiów licencjackich i magisterskich na Akademii Wychowania Fizycznego oraz na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. W jej dorobku, znajdują się prace naukowe z obszaru medycyny i filozofii. Analizowała takie problemy jak: wstyd w relacji lekarz – pacjent oraz antropologia zawarta w polskim Kodeksie Etyki Lekarskiej.

Bartosz Zalewski – dr, adiunkt adiunkt w Katedrze Doktryn Polityczno-Prawnych i Prawa Rzymskiego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracę doktorską pt. „*Humanitas*” w ustawodawstwie Konstantyna Wielkiego obronił z wyróżnieniem 2020 roku. Jest członkiem Naukowego Towarzystwa Tomistycznego oraz Polskiego Towarzystwa Historii Prawa. Jego zainteresowania naukowe dotyczą wpływu chrześcijaństwa na prawo rzymskie w okresie późnoantycznym, rzymskiego prawa karnego i jego

receptji w Europie średniowiecznej oraz wczesnonowożytnej, myśli polityczno-prawnej św. Tomasza z Akwinu.

Nr ORCID: 0000-0001-7508-354X

Michał Zembrzusi – dr hab., profesor uczelniany w Katedrze Historii Filozofii Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Pełni funkcję Zastępcy Przewodniczącego Naukowego Towarzystwa Tomistycznego. Jest dyrektorem serii wydawniczej „Biblioteka Rocznika Tomistycznego”. Interesuje się problematyką epistemologiczną w starożytności i średniowieczu, a szczególnie problematyką pamięci i teorią intelektu możnościowego i czynnego. Jest współredaktorem książek w serii „Opera Philosophorum Medii Aevii”. W jej ramach w 2012 opublikował autorską monografię zatytułowaną: *Tomasz z Akwinu. Komentarz „O pamięci i przypominaniu”*. W 2019 roku wydał monografię pt. *Filozofia intelektu. Tomasz z Akwinu koncepcja intelektu możnościowego i czynnego*. Jest autorem przekładów: *Tomasz z Akwinu, Komentarz do De hebdomadibus Boecjusza*, (Warszawa 2021) oraz *Tomasz z Akwinu, Kwestia o substancjach duchowych*, (Warszawa 2023).

Nr ORCID: 0000-0003-4647-479X